

Rafał Maliszewski

Katolickie Liceum Ogólnokształcące im. Romualda Traugutta w Chojnicach

Etos nauczyciela w warunkach zmieniającej się rzeczywistości szkolnej – spojrzenie uczniowskie

Wprowadzenie

Zasygnalizowana w temacie niniejszego artykułu *zmieniająca się rzeczywistość szkolna* nie powinna nikogo specjalnie dziwić. Żyjemy bowiem w czasie, kiedy przemiany dokonują się na różnych poziomach ludzkiej egzystencji i przebiegają stosunkowo szybko. Przyglądamy się szczególnie procesom zmieniającym środowisko szkolne. Zmiana w obrębie szkolnictwa nie jest elementem zarezerwowany jedynie dla współczesności, w której przyszło nam żyć, ale przynależy każdemu okresowi dziejowemu i wymaga właściwej analizy w poczuciu głębokiej wrażliwości i obiektywizmu wobec wszystkich podmiotów tworzących środowisko szkolne.

W dzisiejszej szkole zmianie podlegają podstawy programowe, metody nauczania, użycie środków dydaktycznych, warunki edukacyjne, podejście do spraw bezpieczeństwa oraz treści wychowawcze. Na uznaniu zyskują nowe formy nauczania: edukacja przez całe życie, metody projektowe, projekty edukacyjne z młodzieżą z zagranicy, długoterminowa innowacja i eksperyment oraz metody odkrywcze. Czy jednak zmieniające się warunki edukacyjne wymusiły zmianę etosu nauczycielskiego? Niniejszy artykuł ma na celu odpowiedzieć na zadane licealistom i gimnazjalistom pytanie, czym jest etos nauczycielski i czy zachodzą zmiany w jego obrębie¹.

---

¹ Opisu etosu nauczyciela i zmian wokół niego zachodzących podjęła się również J. Pękala. Jej respondentami byli jednak sami nauczyciele i rodzice. Przeprowadzone badania wykazały, że pojęcie *etos* jest znanym pojęciem (93%). Zanotowano powszechną tęsknotę za wychowawcą kładącym duży nacisk na kwestie etyczne nie tylko w wychowaniu młodzieży, lecz również we własnym życiu. Zob. J. Pękala, *Etos współczesnego nauczyciela w opinii nauczycieli i rodziców*, w: „Forum Pedagogiczne” 2015, nr 1, s. 99-118.

Misja nauczycielska

Szczególną rolę w procesie nauczania i wychowania dzieci oraz młodzieży odgrywa nauczyciel. Zawód nauczyciela pojmowany był przez wiele lat w kategorii specyficznej misji, bezinteresownego poświęcenia, uwieńczonego mocnym autorytetem wśród uczniów i istotną pozycją w środowisku lokalnym. Należał do zawodów związanych z ważnymi rolami społecznymi i cieszył się zaufaniem publicznym. Postawie nauczyciela przynależał etos, pojmowany jako realizacja pewnego zbioru ideałów, ujawniających wartości niezbędne do wykreowania jakościowego stylu życia². Mówiąc o stylu życia mamy na myśli funkcjonowanie jednostki, tymczasem etos przynależy pewnej grupie społecznej. Nie można jednak wykluczyć zależności pomiędzy stylem życia indywidualnego człowieka, a całej grupy społecznej. Styl życia jednostki może wpływać na jakość etosu grupy społecznej i gwarantować jego zakres oddziaływania. Tym niemniej naukowcy są zgodni co do tego, że z etosem związana jest pewna wspólnota ludzi, hierarchizująca wartości i pozwalająca na tej podstawie odróżnić siebie od pozostałych grup społecznych³. Etos określał ramy zachowania nauczyciela⁴, konieczność weryfikacji swojego postępowania oraz ciągłej gotowości do modyfikacji działania wątpliwego pod względem moralnym. Kluczowym elementem były niezbędne w procesie nauczania i wychowania cechy osobowościowe reprezentowane przez nauczyciela. Szkoła wobec złożonych i zmiennych zadań potrzebowała zawsze pracownika wielowymiarowego, który uosabiałby cechy empatycznego i wykwalifikowanego profesjonalisty. Nie mógł on pozostawać w zamknięciu schematów pozbawiających go autonomii działania, ekspansywności, twórczości i kreatywności. Uczniowie chcieli, i nadal chcą, widzieć w swoim nauczycielu lidera, doradcę, społecznika, człowieka o stosownych predyspozycjach osobowościowych, gwarantujących właściwy proces nauczania i wszechstronny rozwój swoich podopiecznych. Z pewnością nikt nie rodzi się ideałem, a dążenie do doskonałości wymaga wiele trudu, poświęcenia, samozaparcia oraz przede wszystkim rozpoznania siebie, aby nie patrzeć na szkołę i uczniów przez pryzmat własnych leków

---

² Por. T. Szawiel, *Etos*, w: Z. Bokszański, A. Kojder (red.) *Encyklopedia socjologii*, t. 1. Oficyna Naukowa, Warszawa 1998, s. 202-203.

³ Por. A. Siciński, *Styl życia – problemy pojęciowe i teoretyczne*, w: A. Siciński (red.) *Styl życia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976, s. 17; por. M. Ossowska, *Moralność mieszczańska*, Zakład im. Ossolińskich, Łódź 1956, s. 24.

⁴ Etos rozumiany jest również jako ważny czynnik wpływający na zachowanie człowieka, por. B. Klepajczuk, *Etos pracy w przededniu transformacji systemu społecznego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1995, s. 8.

i nieracjonalnych impulsów⁵. Wiedza nauczyciela o sobie samym pozwala sprostać oczekiwaniom zmieniającego się środowiska szkolnego, określić cel pracy z uczniami, wskazać na jego mocne strony oraz te, nad którymi należy jeszcze popracować. Poznanie samego siebie było już w starożytności warunkiem poznania świata, a co za tym idzie, również człowieka. Do podjęcia takiego trudu zachęcał napis w świątyni w Delfach: *Gnothi seauton* („poznaj samego siebie”). Każdy, kto nie podejmował takiej próby nie mógł być ekspertem od nauczania i wychowania. Dzięki samowiedzy nauczyciel jest w stanie podjąć pracę w duchu odpowiedzialności za to kim jest, i co robi. Odkrycie siebie w roli nauczyciela jest również niezbędnym czynnikiem zakorzenienia w odpowiednim etosie. Zgodność predyspozycji własnych z wytycznymi etosu ułatwia skuteczność oddziaływania, właściwą komunikację z osobami tworzącymi daną grupę społeczną oraz przyczynia się do wytwarzania właściwego dorobku społecznego. Efekty pracy oparte na zgodności cech osobowościowych jednostki z etosem, mają dalekosiężne oddziaływanie i gwarantują trwałość oczekiwanych celów.

Metoda badawcza

Jedną z inspiracji do zbadania żywotności etosu nauczycielskiego była powszechnie obecna w społeczeństwie opinia, co do możliwości osłabienia lub nawet utraty autorytetu nauczycielskiego oraz licznie obserwowanych niepowodzeń natury wychowawczej. Istnieją środowiska stosujące obcą jak dla szkoły terminologię, w której dyrektora nazywa się menadżerem, a nauczyciela – liderem. Być może jest to efekt obecnych w niektórych szkołach wpływów antypedagogiki, posługującej się terminologią zastępczą, obcą klasycznemu rozumieniu podmiotów tworzących środowisko szkolne. Nie musi to jednak wcale oznaczać zmiany w zakresie funkcjonowania etosu nauczycielskiego, chociaż autora badań zaciekawilo, czy uczniowie znają pojęcie etosu nauczycielskiego i czy oczekują, aby nauczała i wychowywała ich osoba kierując się jego zasadami.

Badania przeprowadzone zostały w 2016 roku i obejmowały cztery szkoły gimnazjalne i cztery ponadgimnazjalne (licea ogólnokształcące) z terenów miejskich z województwa pomorskiego i kujawsko-pomorskiego. Badana grupa była reprezentatywna i obejmowała w sumie 220 uczniów uczących się

---

⁵ O obowiązku ciągłego rozwoju wynikającego z faktu bycia osobą piszą między innymi: M. Grzywak-Kaczyńska, *Trud rozwoju*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1988; Z. Płużek, *Rozwój jest procesem stawania się*, w: W. Szewczyk (red.) *Jak sobie z tym poradzić. Nieuniknione pytania*, Wydawnictwo „Biblos”, Tarnów 1994.

w klasach 26-27 osobowych. Dobór szkół nastąpił metodą losową, a wybór województwa uwzględniał predyspozycje badawcze autora artykułu. Badania przeprowadzono w następujących miastach: Bytów, Chojnice (województwo pomorskie), Świecie n. Wisłą (województwo kujawsko-pomorskie). Na pytania odpowiadali gimnazjaliści klas II-III oraz licealiści z klas I-III. W pierwszej części badań posłużono się metodą analityczno-syntetyzującą, pozwalającą ocenić dotychczasowe ustalenia w obrębie zagadnień związanych z rozumieniem etosu. Główną metodą zastosowaną w badaniu była ankieta, którą uczniowie wypełniali samodzielnie. Specyfika podejmowanego zagadnienia wymusiła jednak zastosowanie dodatkowej metody badawczej w postaci wywiadu antropologicznego.⁶ Decyzja o poszerzeniu badań o wywiad antropologiczny była jak najbardziej słuszna, bowiem pozwoliła osiągnąć cele badawcze trudne do wyrażenia tylko poprzez ankietę.⁷ Pytania zamieszczone w kwestionariuszu ankietowym posiadały charakter nominalny, czyli stwierdzający obecność lub nieobecność danego zjawiska oraz charakter porządkowy, badający stopień zaawansowania danego zjawiska. Ankieta zawierała pytanie o płeć i typ szkoły; była anonimowa, o charakterze czysto diagnostycznym.

Etos widziany oczami uczniów

Stosunkowo mały odsetek uczniów spotkał się z terminem etosu. W przypadku gimnazjalistów 10%, a w przypadku licealistów 11,21% zna to pojęcie (Tabela 1). Dla respondentów termin ten odnoszony jest przede wszystkim do rycerza i znajduje swoje uzasadnienie w odpowiedniej literaturze. Należy jednak pamiętać, że pomimo wiązania w dużej mierze etosu z przykładem wzorowego rycerza, uczniowie rozpoznają w tej postawie najważniejsze treści, które analogicznie można odnaleźć w postawie nauczyciela.

Tabela 1. Czy spotkałaś się/spotkałeś się z pojęciem etosu nauczycielskiego?

	gimnazjum	liceum
TAK	10,00%	11,21%
NIE	65,83%	64,49%
NIE WIEM	24,17%	24,30%

⁶ Założenia metody wywiadu antropologicznego opisuje: M. Hammersley, P. Atkinson, *Metody badań terenowych*, Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 2000, s. 92.

⁷ Zastosowanie zróżnicowanych metod w celu otrzymania podstaw empirycznych koniecznych do wnioskowania nazywane jest w literaturze triangulacją, por. M. Kostera, *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 97-98.

Wśród licealistów odpowiadających na pytanie: *Z czym Twoim zdaniem związany jest etos?*, ponad połowa wiąże go z życiem moralnym (52,34%), następnie z życiem zawodowym (26,17%). Najmniej uczniów szkół ponadgimnazjalnych wiąże etos z życiem osobistym, a 16,82% widzi w etosie odzwierciedlenie życia religijnego.

Podobnie jak w przypadku licealistów, największy odsetek gimnazjalistów wiąże etos z życiem moralnym (43,33%). Na drugim miejscu wspomina się życie zawodowe (28,33%), a na trzecim - życie osobiste i religijne (14,17%) (Tabela 2).

Tabela 2. Z czym twoim zdaniem związany jest etos nauczycielski?

	gimnazjum	liceum
Z ŻYCIEM OSOBISTYM	14,17%	4,67%
Z ŻYCIEM ZAWODOWYM	28,33%	26,17%
Z ŻYCIEM RELIGIJNYM	14,17%	16,82%
Z ŻYCIEM MORALNYM	43,33%	52,34%

Kolejnym zadaniem respondentów było zaznaczenie trzech wartości, które wyznaczają etos nauczyciela. Licealiści i gimnazjaliści za najistotniejsze uznali: a) postawę moralną nauczyciela (19,06% licealistów i 19,63% gimnazjalistów); b) wiedzę i kompetencje (17,6% licealistów i 15,71% gimnazjalistów); c) sprawiedliwość (17,01% licealistów i 17,28% gimnazjalistów). Zdaniem uczniów, etosowi nauczycielskiemu najmniej przynależy samokrytycyzm (4,69% licealiści i 6,02% gimnazjaliści) oraz wrażliwość (6,45% licealiści i 4,97% gimnazjaliści) (Tabela 3). Pytanie zadane uczniom o wartość składającą się na etos nauczyciela potwierdza i uzupełnia odpowiedzi uczniów o związaniu etosu nauczyciela z życiem moralnym.

Tabela 3. Jakie wartości Twoim zdaniem składają się na etos nauczyciela? (zaznacz 3 odpowiedzi)

	gimnazjum	liceum
POSTAWA MORALNA NAUCZYCIELA	19,63%	19,06%
KULTURA OSOBISTA	11,26%	11,73%
ODPOWIEDZIALNOŚĆ	12,30%	9,68%
WRAŻLIWOŚĆ	4,97%	6,45%
SAMOKRYTYCYZM	6,02%	4,69%
WIEDZA I KOMPETENCJE	15,71%	17,60%
SPRAWIEDLIWOŚĆ	17,28%	17,01%
UCZCIWOŚĆ	12,83%	13,78%

Aż 67,29% licealistów i 58,33% gimnazjalistów potwierdziło, że nauczyciel powinien kierować się w swojej pracy etosem. Natomiast 28,97% licealistów i 38,33% gimnazjalistów nie wie, czy powinien to robić. Odpowiedzi negatywnej udzieliło tylko 3,74% licealistów i 3,34% gimnazjalistów. Można się zastanowić, dlaczego aż tak duży odsetek badanych potwierdził, że nauczyciel powinien kierować się w swej pracy etosem, skoro jak wynika z pierwszego wykresu, sporo uczniów w ogóle nie wie, czym jest etos. Nie można w tym względzie wykluczyć tezy, że uczniowie instynktownie kojarzą etos z pozytywną wartością i chcieliby obserwować go realnie w pracy swojego nauczyciela.

Tabela 4. Czy nauczyciel powinien w swojej pracy kierować się etosem?

	gimnazjum	liceum
TAK	58,33%	67,29%
NIE	3,34%	3,74%
NIE WIEM	38,33%	28,97%

Za ważniejsze od etosu uczniowie uznali umiejętność skutecznego nauczania (41,12% licealistów i 37,5% gimnazjalistów). Odpowiedzi respondentów na to pytanie pokazują, że realizacja etosu nauczycielskiego powiązanego przez uczniów z postawą moralną, traci na wadze w obliczu umiejętności skutecznego nauczania. Dla licealistów dążących do osiągnięcia dobrych wyników na egzaminach oraz podjęcia studiów na wymarzonym kierunku, skuteczność nauczania i profesjonalizm (15,89%) wydają się ważniejsze od etosu nauczycielskiego. Natomiast gimnazjaliści jako drugi najważniejszy wynik wskazali odpowiedź: *Tylko etos jest najważniejszy* (13,33%) (Tabela 5).

Tabela 5. Czy jest coś ważniejszego w pracy nauczyciela niż etos?

	gimnazjum	liceum
TYLKO ETOS JEST NAJWAŻNIEJSZY	13,33%	9,35%
TYLKO FACHOWA WIEDZA	5,83%	1,87%
UMIĘJĘTNOŚĆ SKUTECZNEGO NAUCZANIA	37,50%	41,12%
CHARAKTER NAUCZYCIELA	10,00%	3,74%
PROFESJONALIZM	10,00%	15,89%
OSOBOWOŚĆ	5,83%	8,41%
KOMUNIKACJA	5,00%	4,67%
WYZNANIE/RELIGIA	0,84%	5,61%
INNE	11,67%	9,34%

Odpowiedzi respondentów na pytanie: *Czy w Twojej szkole pracują nauczyciele kierujący się etosem?*, wydają się zasadne szczególnie w kontekście

pytania i wykresu nr 1. Aż 67,5% gimnazjalistów udzieliło odpowiedzi *nie wiem*, 20,83% - *tak*, 11,67% - *nie*. W przypadku licealistów, 57,01% nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie, natomiast 34,58% udzieliło odpowiedzi pozytywnej, a 8,41% negatywnej (Tabela 6).

Tabela 6. Czy w twojej szkole pracują nauczyciele kierujący się etosem?

	gimnazjum	liceum
TAK	20,83%	34,58%
NIE	11,67%	8,41%
NIE WIEM	67,50%	57,01%

Wielu licealistów i gimnazjalistów nie wie, czy chcieliby, aby ich nauczyciele kierowali się etosem. Wśród gimnazjalistów 38,33% , a w przypadku licealistów 43,93%, udzieliło odpowiedzi pozytywnej. W przypadku licealistów odsetek uczniów niezdecydowanych (45,79%) i tych, którzy chcieliby, aby ich nauczyciele postępowali zgodnie z zasadami etosu jest zbliżony. Natomiast tylko 10,28% uczniów szkół ponadgimnazjalnych udzieliło odpowiedzi negatywnej (Tabela 7).

Tabela 7. Czy chciałabyś/chciałbyś, aby twoi nauczyciele kierowali się etosem?

	gimnazjum	liceum
TAK	38,33%	43,93%
NIE	12,50%	10,28%
NIE WIEM	49,17%	45,79%

Na pytanie o możliwość wpływu postępowania zgodnego z etosem nauczyciela na poziom nauczania, 36,67% gimnazjalistów udzieliło pozytywnej odpowiedzi. Nieco wyższy odsetek wystąpił u licealistów - 41,12%. Tylko 2,5% gimnazjalistów i 8,41% licealistów nie dostrzegło takiego związku. Odpowiedzi *nie wiem* udzieliło 60,83% gimnazjalistów i 50,47% licealistów (Tabela 8).

Tabela 8. Czy kierowanie się przez nauczycieli etosem podnosi poziom nauczania?

	gimnazjum	liceum
TAK	36,67%	41,12%
NIE	2,50%	8,41%
NIE WIEM	60,83%	50,47%

Więcej pozytywnych odpowiedzi pojawiło się w przypadku pytania o możliwość wpływu działań zgodnych z etosem nauczycielskim na poziom wychowania podopiecznych. Aż 45,79% licealistów i 43,34% gimnazjalistów dostrzegło taki związek. Tylko 3,33% negatywnej odpowiedzi pojawiło się wśród gimnazjalistów, a 6,54% wśród licealistów. Odpowiedzi *nie wiem* udzieliło 53,33% gimnazjalistów i 47,67% licealistów (Tabela 9).

Tabela 9. Czy kierowanie się przez nauczycieli etosem podnosi poziom wychowania?

	gimnazjum	liceum
TAK	43,34%	45,79%
NIE	3,33%	6,54%
NIE WIEM	53,33%	47,67%

Ponad połowa gimnazjalistów i licealistów nie potrafiła odpowiedzieć na pytanie o możliwość zmniejszania się w szkołach liczby nauczycieli kierujących się etosem. Wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych 34,58%, a wśród gimnazjalistów 33,33%, zauważyło taką tendencję. Tylko 11,67% gimnazjalistów i 14,02% licealistów nie dostrzegło takiej prawidłowości. Odpowiedzi *nie wiem* udzieliło 55% gimnazjalistów i 51,4% licealistów (Tabela 10).

Tabela 10. Czy sądzisz, że zmniejsza się obecnie w szkołach liczba nauczycieli kierujących się etosem?

	gimnazjum	liceum
TAK	33,33%	34,58%
NIE	11,67%	14,02%
NIE WIEM	55,00%	51,40%

Na pytanie *Czy sądzisz, że etos nauczycielski jest potrzebny we współczesnej szkole*, aż 54,21% licealistów i połowa respondowanych gimnazjalistów udzieliła pozytywnej odpowiedzi. Odpowiedzi negatywnej udzieliło tylko

7,5% gimnazjalistów i 9,34% licealistów. Natomiast 42,5% gimnazjalistów i 36,45% licealistów odpowiedziało *nie wiem* (Tabela 11).

Tabela 11. Czy sądzisz, że etos nauczycielski jest potrzebny we współczesnej szkole?

	gimnazjum	liceum
TAK	50,00%	54,21%
NIE	7,50%	9,34%
NIE WIEM	42,50%	36,45%

Informacje dodatkowe

Zastosowana metoda wywiadu antropologicznego pozwoliła dokładniej przyjrzeć się zjawisku, którego zbadanie nie zostało przewidziane w kwestionariuszu ankietowym. Chodzi mianowicie o kojarzenie przez uczniów etosu z cechami autentyczności i empatii nauczycielskiej. Aż 25% licealistów stwierdziło, że nauczyciel musi być autentyczny w tym co robi, musi być sobą. Autentyzm w klasycznym rozumieniu oznacza wykazywanie cech prawdziwości⁸. Toteż autentyzm w odniesieniu do nauczyciela będzie posiadał znaczenie o wiele głębsze. W pierwszej kolejności uwypukla konieczność poznania siebie, aby emanować prawdziwością odkrytych w sobie cech. Bez samowiedzy nauczyciel nigdy nie będzie w stanie stwierdzić, czy jego działanie jest wynikiem odkrycia siebie i pragnienia dania temu wyrazu. Autentyzm jest zawsze przejawem dojrzałości osobowej. Uczniowie mówiąc o etosie nauczycielskim zawsze mieli na myśli osobę, i jest to fundamentalne założenie z punktu widzenia filozofii. Tylko człowiek rozumiany jako osoba posiada zdolność przekraczania przestrzeni i czasu oraz prognozowania warunków życia na przyszłość. Umiejętność ta wydaje się kluczowa w kontekście świadomego kierowania swoim rozwojem. Wymaga jednak określonych predyspozycji, aby zdobywać wiedzę, poszerzać doświadczenie oraz realnie odczytywać rzeczywistość. W tym kontekście licealiści mówili o wzorze nauczyciela, który potrafi dostosować się do zmian zachodzących w świecie⁹. W przeważającej mierze mieli na myśli dostosowanie technologiczne. Chcieli widzieć swojego nauczyciela z tabletem w ręku, nie stroniącego od nowych technik informacyjno-komunikacyjnych, nauczyciela który jest otwarty na

⁸ Por. B. Dunaj, *Autentyzm*, [w:] B. Dunaj (red.) *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1-2, Przegląd Readers Digest, Warszawa 2001, s. 30.

⁹ O zmieniających się warunkach życia i konieczności dostosowania się do nich pisze: M. Ryś, *Ku dojrzałości osobowej w małżeństwie: rozwijanie dojrzałej osobowości*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1997.

innowację i uatrakcyjnia lekcje nowoczesnymi środkami dydaktycznymi. Warto jednak pamiętać, że dostosowanie nauczyciela do zmieniających się warunków życia powinno obejmować zarówno sferę działalności intelektualnej, jak i obszar aksjologicznej, etycznej i społecznej aktywności.

Przez jednego z licealistów etos nazwany został „dekalogiem nauczycielskim”, zbiorem zasad, w którym nie powinno zabraknąć „pozytywnego nastawienia do życia”. Dookreślenie respondenta wskazuje na chęć obserwowania w nauczycielu równowagi emocjonalnej. Nauczyciele nie mogą łatwo dać się wyprowadzić z równowagi, muszą zachować spokój, posiadać „stalone nerwy”, a nawet w chwilach słabości starać się być pogodnymi. Optymista to często przywoływane określenie na nauczyciela. Uczniowie chcieliby, aby nauczyciele optymistycznie patrzeli na świat, a przede wszystkim na swoich uczniów. Taka postawa dawałaby im poczucie większego zmotywowania do pracy i wiary w możliwość odniesienia osobistego sukcesu edukacyjnego. Nierzadko jednak przeżywane przez nauczyciela niepowodzenia w życiu osobistym, uwidaczniają rozgoryczenie i pesymizm podczas pracy na lekcji. Oczywiście, w takiej sytuacji nie można zafalszowywać rzeczywistości i posiłkując się umiejętnościami aktorskimi odgrywać rolę komedianta, ale należy wykazać się dojrzałością osobową i umieć zapanować nad swoją emocjonalnością w taki sposób, aby nie szkodziła ona samemu nauczycielowi i wszystkim pozostającym w obrębie jego oddziaływania.

Podczas wywiadu antropologicznego uczniowie dzielili się swoją tezą o tym, że wierność etosowi gwarantuje wykreowanie nauczyciela zbliżonego do ideału. Trzeba jednak podkreślić, że oczekiwania młodzieży względem idealnego wzorca nauczyciela-wychowawcy nie są zbyt wygórowane. Taka postawa może wpływać ze świadomości popełniania błędów przez każdego człowieka, dlatego stawianie wysokich wymagań tylko jednej grupie społecznej, byłoby zabiegiem niesprawiedliwym i nieobiektywnym. Uczniowie nie oczekują idealnej i nieskazitelnej postawy nauczyciela, jednak pewne działania odbiegające od normy tej grupy społecznej, uznałoby za niedopuszczalne. Do nieakceptowanych zachowań zaliczyć należy przede wszystkim działania wątpliwe pod względem moralnym (np. zażywanie narkotyków, nadużywanie alkoholu, stosowanie przemocy, agresja słowna). Uczniowie stawiają precyzyjne granice pomiędzy tym, co nauczycielowi „wypada” robić, a co nie jest dozwolone. Wychowankowie nie chcą zwolnić nauczyciela z obowiązku rozwoju sfery emocjonalnej¹⁰. Wynika to nie tylko z troski o coraz to wyższy

---

¹⁰ M. Rusecki pisze, że nauczyciel jest zobowiązany do kontroli swoich reakcji w klasie, pracy nad wewnętrznym wyciszeniem oraz pielęgnowania w sobie takich uczuć wyższych jak:

rozwój osobowy nauczyciela, ale posiada również wymiar czysto pragmatyczny. Uczniowie podkreślali, że większe usprawnienie etyczne nauczyciela-wychowawcy, wiąże się z większym poczuciem odpowiedzialności za swoich uczniów i wychowanków. Odpowiedzialność za uczniów nie dotyczy tylko sfery prawnej, ale w myśl klasycznego wychowania, odpowiedzialność nauczyciela związana jest ze służbą prawdzie¹¹. Nauczyciel rzeczywiście zawsze musi być gotowy do tego, aby pokazać swojemu wychowankowi jaki jest świat i podać wszystkie narzędzia weryfikacji swoich tez. Nurt antypedagogiki wstrzymuje się od sądu na temat świata, a nauczyciela traktuje raczej jako „ślepego przewodnika”, który bojąc się pozostać stronnikiem, nie zaoferuje uczniom żadnej *wiedzy pewnej*, jedynie wskaże narzędzia do badania indywidualnego¹². Jak się okazuje uczniowie wcale nie chcą być pozbawieni komentarza (wiedzy) na temat świata. Rolę nauczyciela jako osoby nauczającej uznają za nadrzędną w całym procesie edukacyjnym. Wydaje się, że uczniowie są świadomi mnożących się we współczesnej szkole trendów interpretacyjnych danego zjawiska. Takie podejście może powodować ich intelektualną i moralną dezorientację. Z tego też względu kierownicza rola nauczyciela wiąże się z odpowiedzialnością za uczniów i za przekazywaną prawdę. Każdy uczeń najpierw jako dziecko, potem już jako człowiek dorosły, musi mieć sposobność do sprawdzenia tego wszystkiego, o czym mu mówiono, czego go nauczano. Sprawdzić swoje poznanie będzie oznaczać dojście do prawdy¹³. Choć uczniowie obdarzają swoich nauczycieli dużym zaufaniem, proces edukacyjny nie może opierać się tylko na zaufaniu i wierze w to, że przekazywana wiedza jest bezwzględnie prawdziwa, ale musi to być poznanie sprawdzalne. Jednym z nadrzędnych zadań nauczyciela jest wprowadzenie ucznia w dziedzinę prawdy i możliwości jej weryfikacji. To zadanie wiąże się z nauczaniem i przygotowaniem uczniów do odpowiedzialnego postępowania oraz podejmowania roztropnych decyzji.

Kolejnym aspektem jaki pojawił się w wywiadzie antropologicznym była hierarchia wartości reprezentowana przez nauczyciela. Jedną w wypowiedzi uczennicy nawiązywała do etosu nauczyciela jako tego elementu, który pozwala nauczycielowi „wszystko sobie poukładać”. Wypowiedź ta z jednej

---

optymizm, nadzieja, radość, życzliwość, przyjaźń, zob. M. Rusecki, *Karta odpowiedzialności i obowiązków nauczyciela*, „Wychowawca” 2004, nr 10, s. 7-11.

¹¹ Zob. M. Krasnodębski, *Arystoteles teoria wychowania*, „Opieka – Wychowanie – Terapia” 2009, nr 1-2, s. 15-27.

¹² Zob. B. Kiereś, *Antypedagogika – co zamiast?*, „Cywilizacja” 2011, nr 38, s. 8-14.

¹³ Por. M.A. Krąpiec, *Rozważania o wychowaniu*, Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2010, s. 59.

strony nawiązuje do konieczności przemyślenia pewnym pryncypialnych spraw w życiu osobistym i zawodowym nauczyciela, aby być świadomym podejmowanych celów i środków do ich realizacji, a z drugiej strony wskazuje na wagę hierarchii wartości w życiu nauczycielskim. Nauczyciel powinien posiadać hierarchię aksjologiczną, wprowadzającą ład w jego życie i kształtującą umiejętność porządkowania spraw według ich ważności. Uczniowie podkreślali, że stosunkowo łatwo dostrzec u nauczyciela przyjętą hierarchię wartości. Nie chodzi bynajmniej o to, aby bezmyślnie ją kopiować, ale rolę nauczyciela byłoby nauczenie hierarchizowania wartości. Ukazanie uczniom katalogu wartości, od tych mniej ważnych, aż po najważniejsze, wyrabia ocenę przyjętego świata wartości już na etapie dorastania i może stanowić ważny element indywidualnego wyboru pryncypiów niezbędnych do realizacji swojego człowieczeństwa.

Uczniowie mówili o swoim nauczycielu jako osobie „wciąż rozwijającej się”. W pierwszym rzędzie mieli na myśli kompetencje nauczycielskie. W interesie uczniów leży pobieranie nauki od osoby, posiadającej fachową wiedzę, potrafiącej się nią podzielić i nie ustającą w ciągłym jej zdobywaniu, weryfikowaniu. Pojawiły się jednak takie wypowiedzi, które wskazywały na drugi element rozwoju nauczyciela – sprostanie wymaganiom społecznym. Każdy nauczyciel powinien odznaczać się wysokim stopniem kompetencji związanej z pracą w danej placówce edukacyjnej, ale nie może zaniedbać roli społecznej wypływającej z wykonywania tego zawodu. Badani uczniowie, wskazując na oczekiwania wobec swoich wychowawców, doskonale zdawali sobie sprawę, że nauczycielem nie jest się tylko w murach szkoły, lecz zawód nauczyciela nakłada pewną specyficzną rolę społeczną, obowiązującą **permanently**. Sfera kompetencji i rola społeczna tego zawodu są ze sobą bardzo ściśle sprzężone. Nauczyciel nie może być dobrym fachowcem w dziedzinie edukacji i wychowania, jeśli którakolwiek z tych sfer będzie osłabiona lub zaniedbana. W roli nauczyciela nie będzie się spełniać człowiek słabo przygotowany merytorycznie. Nie zdobędzie autorytetu wśród uczniów ten, kto nie będzie śledził dyscypliny naukowej przez siebie nauczanej, nie będzie znał aktualnych ustaleń w jej zakresie oraz zrezygnuje z pasji zgłębiania zainteresowań własnych. Z drugiej jednak strony nauczyciel musi poznać zasadność powiązania swojego zawodu z misją społeczną, jaką powinien pełnić. Szacunku nie zdobędzie nauczyciel, który będzie twierdził, że bycie nauczycielem ogranicza się tylko do budynku szkolnego, a poza nim przestaje się pełnić funkcję nauczyciela. Jeden z uczniów, podkreślając szczególnie misję społeczną swojego nauczyciela stwierdził, że nigdy nie chciałby go spotkać w sytuacji konfliktu z prawem lub w sytuacji wątpliwej pod względem

etycznym. Przypomina się w tym kontekście dyskusja nauczycieli, rodziców, władz oświatowych i samych uczniów w jednej ze szkół w północnych Włoszech, gdzie nauczyciel informatyki w szkole podstawowej po godzinach pracy świadczył usługi natury erotycznej. Nie krył się zupełnie ze swoją dwulicowością, regularnie zamieszczając ogłoszenia w lokalnej prasie z rzeczywistym imieniem i nazwiskiem. Spora część rodziców, nauczycieli i uczniów protestowała przeciwko takiej postawie nauczycielskiej, natomiast byli i tacy, którzy nie widzieli w działaniu nauczyciela nic gorszego. Wnioskując po ich argumentacji, nie uznawali społecznej roli nauczyciela, twierdzili bowiem, że kontrowersyjny nauczyciel ma tylko nauczyć ich dzieci informatyki, a reszta zupełnie ich nie obchodzi. Z badań przeprowadzonych wśród polskich licealistów i gimnazjalistów wynika, że aż 52,34% licealistów i 43,33% gimnazjalistów wiąże etos nauczyciela z postawą moralną. Można zatem przypuszczać, że przywołana postawa nauczyciela z północnych Włoch nie byłaby akceptowalna w polskim środowisku szkolnym.

Należy jeszcze nadmienić wspomnianą przez licealistów postawę dialogową nauczyciela. Choć w relacji uczeń-nauczyciel jest wiele kwestii spornych, szukanie kompromisu szczególnie w sferze wychowawczej, wydaje się kwestią nadrzędną. Nierzadko inne zapatrywania stron sprawiają, że dochodzi do odmiennych punktów widzenia, toteż uczniowie bardzo cenią sobie rozmowę, określając ją mianem „dobrego formatu nauczyciela”. Chęć rozmowy świadczy zawsze o otwartości stron na kwestie sporne oraz o życzliwości wobec odmiennych poglądów. Najgorszą sytuacją jest moment, kiedy uczniom „zamyka się usta”, ucina wszelką dyskusję oraz rezygnuje z podjęcia rzeczowej rozmowy, opartej na racjonalnych argumentach. Działanie takie demotywuje uczniów oraz odbiera zasadność reprezentowanego przez nauczyciela poglądu, nierzadko powodując osłabienie autorytetu. Dialog uważany jest dzisiaj przez młodzież za fundamentalną zasadę i główny postulat wychowawczy. Istnieją jednak sytuacje, o których wspominają uczniowie, dotyczące obawy nauczycieli przed podejmowaniem dialogu. Strach przed dyskusją może wynikać czasem ze słabych kompetencji nauczycielskich lub z nieuzasadnionego forsowania swoich racji, niezależnie od stanu argumentów racjonalnych. Uznając jednak dialog za kluczowy element procesu nauczania i wychowania, musimy powiązać go z postawą proponowania, a nie narzucania. Postawa taka odznacza się umiejętnością respektowania wolności sumienia uczniów, a nie indoktrynacji. W ten sposób otwiera się przed uczniami świat samodzielnego dochodzenia do prawdy, w którym nauczyciel pełni rolę przewodnika dostarczającego narzędzi weryfikacji. Zmieniające się warunki szkolne

nakazały odrzucenie dydaktycznego podejścia podającego oraz antywychowawczych zakazów i nakazów, uniemożliwiających przeprowadzenie uczciwego dialogu. Nauczyciel odgrywał nadrzędną, i często jednostronną rolę w procesie nauczania i wychowania, natomiast potrzeby i oczekiwania uczniów przesuwane były na dalszy plan. W dzisiejszych warunkach szkolnych podejście takie jest nieakceptowane, bowiem traktuje uczniów zbyt przedmiotowo, wyklucza wartość dialogowania, a czasem może nawet pozbawiać uczniów godności.

Z postawą dialogującą związany jest jednak pewien trud. Uczniowie przez dialog rozumieją przede wszystkim spotkanie, w którym współtworzący dialog wzajemnie się akceptują. Współczesna kultura relatywistyczna z jednej strony mnoży liczbę światopoglądów, a z drugiej strony każe ufać tylko swoim przekonaniom, upatrując w nich szczyt oryginalności - niekoniecznie prawdziwości. Toteż postawa relatywistyczna redukuje dialog, a w jej kontekście można mówić jedynie o konfrontacji słownej. Takie podejście pozbawione jest autentycznego poszukiwania prawdy i akceptacji drugiej strony, a nierzadko przekształca się w narzędzie manipulacji¹⁴. Tymczasem prawdziwy dialog musi gwarantować zrozumienie, zbliżenia i współdziałania¹⁵. Relacja dialogowa pomiędzy nauczycielem, a uczniem zwiększa jedność w sferze myśli, pozytywnych nastawień, a nawet działań praktycznych. Właściwie rozumiany dialog będzie posiadał funkcję jednoczącą osoby dialogujące i będzie oddziaływał wspólnototwórczo. Personalizm w kontekście dialogu nakaże traktowanie swojego rozmówcy w sposób osobowy, czyli z szacunkiem i miłością, z podkreśleniem faktu jego osobowej egzystencji eksponującej godność człowieka¹⁶.

Przytoczone przez uczniów wypowiedzi na temat ich współpracy z nauczycielem-wychowawcą dotyczą wielopoziomowego rozwoju nauczających i wychowujących. Odpowiedzialność za kierowanie swoim rozwojem ponosi każdy nauczyciel indywidualnie. Może on jednak uzyskać wsparcie ze strony środowiska zawodowego – szczególnie swojego zwierzchnika. To

---

¹⁴ Należy jednak w tym kontekście pamiętać, że w momencie kiedy dialog nie służy dojściu do prawdy, a pojawiają się w nim elementy manipulacyjne, nauczyciel jest odpowiedzialny za jego granice i jako oceniający całość sytuacji może go przerwać. W tym kontekście M. Buber mówi o dialogu ogarniającym, zob. M. Buber, *Ja i Ty*, tłum. J. Doktor, Wydawnictwo PAX, Warszawa 1992.

¹⁵ Por. J. Tarnowski, *Próby dialogu z młodymi. Prekatecheza egzystencjalna*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1983, s. 24.

¹⁶ Zob. M. Dziewiecki, *Osoba i wychowanie. Pedagogika personalistyczna w praktyce*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2003.

właśnie dyrektor szkoły powinien w szkole stworzyć atmosferę wysokiej wartości rozwoju zawodowego całej kadry pedagogicznej. Chodzi tu właśnie o dostrzegalny przez uczniów rozwój kompetencji nauczycielskich i podwyższania roli społecznej tego zawodu. Wielu teoretyków i praktyków zgodzi się z tezą, że efektywność pracy szkoły w dużym stopniu zależy od zgodności oddziaływań całego grona pedagogicznego. Niejednokrotnie dochodzi do sytuacji, kiedy bagatelizuje się lub nawet ignoruje tych nauczycieli, którzy w dziedzinie nauczania i wychowania mogliby podzielić się cennymi uwagami. Osoby takie nazywane są przez niektórych pracownikami „wychylającymi się przed szereg”. Nie są lubiani przez tę część grona pedagogicznego, która sama zmagają się z negatywnymi opiniami na swój temat i niemożliwością wyrobienia sobie wśród uczniów i całego środowiska szkolnego autorytetu. Taka postawa jest często efektem bezsilności wobec warunków stawianych nauczycielowi kierującemu się zasadami etosu. Odwrócenie tej niechlubnej tendencji mogłoby zagwarantować przyjęcie wspólnego i jednomyślnego programu działania na rzecz dobra dzieci z konkretnej placówki edukacyjnej, który wyeliminowałby pracowniczą konkurencję i nieufność ze strony pozostałych członków grona pedagogicznego. Okazuje się, że takie antagonistyczne postawy pojawiające się czasem w pokoju nauczycielskim, emanują na zewnątrz i są dostrzegalne przez uczniów. W szkolnictwie pojawia się coraz więcej linii wewnętrznych podziałów. Z tego też względu za szczególnie pilne uznaje się takie działania, które zbudują jedność nauczycielską wpływającą na efektywność nauczania i wychowania młodych ludzi oraz atmosferę w miejscu pracy.

Otwartość na problemy uczniów to kolejny wyróżnik dobrego nauczyciela. Aż 23% licealistów stwierdziło, że kierowanie się etosem nauczycielskim oznacza okazywanie empatii względem uczniów, posiadanie umiejętności współodczuwania – szczególnie w trudnych momentach okresu dojrzewania. Nauczyciel-wychowawca musi posiadać zdolność spostrzegania uczuć, która powoduje skracanie dystansu między ludźmi¹⁷. W przypadku, kiedy trzeba nawiązać niezbędne w procesie wychowawczym relacje międzyludzkie, wrażliwość emocjonalna wydaje się istotną kompetencją w tym zakresie. Niekiedy wymaga ona postawienia się w sytuacji drugiego człowieka, aby jak najdokładniej współodczuwać¹⁸. Dzięki takiej postawie stajemy się gotowi

¹⁷ Por. M. Wolicki, *Dojrzała osobowość, dojrzałe sumienie*, TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 2000, s. 15.

¹⁸ Por. M. Kalliopuska, *Holistyczny model empatii*, „Nowiny Psychologiczne” 1994, nr 4, s. 59.

zrozumieć uczucia innych, stworzyć atmosferę zaufania i podjąć właściwe kroki wychowawcze. Postawa ta charakteryzuje się umiejętnością przekraczania samego siebie. Niejednokrotnie wymaga rezygnacji z własnych potrzeb i chęci nie angażowania się w „problemy cudze”. Zaangażowanie w postawę empatyczną zakłada dobrą komunikację pomiędzy uczniem, a nauczycielem. Komunikacja ta nie oznacza wcale potoku słów ze strony nauczyciela, ale w znacznej mierze powinna uwzględniać tendencję do wsłuchiwania się w problemy uczniów. Oczekują tego wychowankowie i potrafią być wdzięczni za gotowość nauczyciela do zaangażowania na tym polu.

Wnioski

Głównym zadaniem niniejszego artykułu była odpowiedź na pytanie, czy przeobrażenia dokonujące się w polskim szkolnictwie wymuszają zmianę postawy nauczycielskiej, przejawiającej się między innymi powszechnym odczuciem obniżenia autorytetu nauczycielskiego? Z przeprowadzonych badań wśród gimnazjalistów i licealistów w województwie pomorskim i kujawsko-pomorskim wynika, że samo pojęcie etosu nauczycielskiego jest uczniom dość słabo znane. Stosunkowo mały odsetek uczniów spotkał się z nazwą *etos nauczyciela*. Nie zmienia to jednak faktu, że uczniowie dostrzegają w pracy i życiu nauczyciela konieczność kierowania się pewnym kanonem wartości, pomocnym w kreowaniu autorytetu i szeroko pojętego rozwoju osób tworzących środowisko szkolne. Zmiany dotyczące polską szkołą niekoniecznie muszą narzucić nowy model nauczyciela, charakteryzujący się odmiennym wachlarzem przyjętych pryncypiów postępowania i zliberalizowanym stylem życia zawodowego oraz osobistego.

Etos nauczycielski rozumiany jako pewna charakterystyczna (pozytywna) postawa nauczyciela wiązana jest w dużym stopniu z aktywnością moralną nauczyciela. Zdaniem respondentów jest to rodzaj zachowania się w każdej - nawet najtrudniejszej - sytuacji, gotowość obrony swoich poglądów i umiejętność postępowania zgodnie z przyjętą hierarchią wartości. Uczniowie jednak nie uważają, że postawa nauczyciela określana mianem etosu jest z perspektywy uczniowskiej najważniejsza. Ich zdaniem, umiejętność skutecznego nauczania przewyższa zasady ujęte w etosie nauczycielskim. Widać w tym względzie przypisywanie szkole przede wszystkim funkcji pragmatycznych, aniżeli ideowych. Uczniowie postrzegają szkołę jako miejsce przekazywania wiedzy oraz skutecznego nauczania celem zdobycia zadawalających rezultatów edukacyjnych. Sytuacja taka nie oznacza bynajmniej zanegowania przez uczniów postawy nauczycielskiej odznaczającej się klarownym kodeksem postępowania. Przeprowadzone

badanie wykazało, że są uczniowie, którzy potrafią w swoim nauczycielu rozpoznać człowieka ideowego, który swoją pracą wiąże ze ściśle określoną postawą postępowania i przykładem życia. Takich nauczycieli częściej dostrzegają uczniowie szkół ponadgimnazjalnych, aniżeli gimnazjalnych. Rozpoznawanie działań podyktowanych etosem nauczyciela dokonuje się przede wszystkim w sferze aktywności wychowawczej. Prawie połowa respondowanych gimnazjalistów i licealistów twierdzi, że kierowanie się zasadami etosu nauczycielskiego skutkuje lepszymi rezultatami wychowawczymi wśród uczniów.

W dotychczasowych badaniach na temat etosu nauczyciela dystansowano się od ankietowania samych uczniów, twierdząc, że pojęcie etosu może być dla wielu niezrozumiałe, a co w efekcie może skutkować obniżeniem stopnia obiektywizmu rezultatów badawczych. Tymczasem uczniowie pozostają najbardziej doświadczoną grupą, bezpośrednio obserwującą efekty przyjęcia postawy nauczycielskiej, określanej etosem. Choć samo słowo jest uczniom słabo znane, ankietowani potrafili scharakteryzować postawę odpowiadającą niniejszej terminologii. Uczniowie nie są zbyt wymagający wobec swoich nauczycieli, jeśli chodzi o przyjęcie nieskazitelnej postawy moralnej. Bardziej interesują ich kompetencje edukacyjne, fachowa wiedza i umiejętność jej przekazania. Z wywiadu antropologicznego wynika jednak, że postawa moralna, z którą w największym stopniu wiąże się etos nauczycielski, jest zdaniem uczniów cenna i wpływa szczególnie na wspomniany aspekt wychowawczy.

Wyniki badań pokazały, że oczekiwania uczniów względem postawy nauczycielskiej nie są zbyt wygórowane. Trudno też na podstawie badań jednoznacznie określić, co jest przyczyną dość niskiego stopnia dostrzegania przez uczniów postaw nauczycielskich charakteryzujących postępowanie zgodne z etosem. Być może fakt ten wynika w dużej mierze z odejścia współczesnych nauczycieli od stałego kanonu wartości reprezentatywnych dla zawodu nauczyciela, bądź jest to spowodowane słabą umiejętnością zauważania przez uczniów postaw przynależnych etosowi nauczycielskiemu. Nie można wykluczyć tezy, że zmieniające się warunki edukacyjne we współczesnej szkole, promujące przede wszystkim skuteczne nauczanie, liberalne podejście wychowawcze oraz zbiurokratyzowanie nauczania, stanowią jakąś przeszkodę w dostrzeżeniu specyficznej postawy nauczyciela, charakterystycznej dla misji tego zawodu i doniosłej roli nauczyciela w przekazywaniu wiedzy i kształtowaniu właściwych postaw młodych ludzi. Nie zmienia to jednak faktu, że uczniowie wiedzą jakie wartości przyświecają etosowi nauczyciela i jakie znaczenie może on mieć dla ich rozwoju osobowego.

Bibliografia

- Buber, M., *Ja i Ty*, tłum. J. Doktor, Wydawnictwo PAX, Warszawa 1992.
- Dunaj, B., *Autentyzm*, [w:] B. Dunaj (red.) *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1-2, Przegląd Readers Digest, Warszawa 2001.
- Dziewiecki, M., *Osoba i wychowanie. Pedagogika personalistyczna w praktyce*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2003.
- Grzywak-Kaczyńska, K., *Trud rozwoju*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1988.
- Hammersley, M., Atkinson, P., *Metody badań terenowych*, Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 2000.
- Kalliopuska, M., *Holistyczny model empatii*, „Nowiny Psychologiczne” 1994, nr 4.
- Kieres, B., *Antypedagogika – co zamiast?*, „Cywilizacja” 2011, nr 38, s. 8-14.
- Klepajczuk, B., *Etos pracy w przededniu transformacji systemu społecznego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1995.
- Kostera, M., *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Krąpiec, M. A., *Rozważania o wychowaniu*, Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2010.
- Krasnodębski, M., *Arystotelesa teoria wychowania*, „Opieka – Wychowanie – Terapia” 2009, nr 1-2, s. 15-27.
- Ossowska, M., *Moralność mieszczańska*, Zakład im. Ossolińskich, Łódź 1956.
- Pękała, J., *Etos współczesnego nauczyciela w opinii nauczycieli i rodziców*, w: „Forum Pedagogiczne” 2015, nr 1, s. 99-118.
- Płużek, Z., *Rozwój jest procesem stawania się*, w: W. Szewczyk (red.) *Jak sobie z tym poradzić. Nieuniknione pytania*, Wydawnictwo „Biblos”, Tarnów 1994.
- Rusecki, M., *Karta odpowiedzialności i obowiązków nauczyciela*, „Wychowawca” 2004, nr 10, s. 7-11. Ryś, M., *Ku dojrzałości osobowej w małżeństwie: rozwijanie dojrzałej osobowości*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1997.
- Siciński, A., *Styl życia – problemy pojęciowe i teoretyczne*, w: A. Siciński (red.) *Styl życia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976.
- Szawiel, T., *Etos*, w: Z. Bokszański, A. Kojder (red.) *Encyklopedia socjologii*, t. 1. Oficyna Naukowa, Warszawa 1998.
- Tarnowski, J., *Próby dialogu z młodymi. Prekatecheza egzystencjalna*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1983.
- Wolicki, M., *Dojrzała osobowość, dojrzałe sumienie*, TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 2000.

**The teacher ethos in the changing school reality
– a student perspective**

The aim of this article is to find answers to whether the transformation which is now taking place in the Polish school requires that teachers change their attitude, otherwise known as an ethos? The research was carried out in the beginning of 2016 and involved the schools at the gymnasium and post-gymnasium levels located in urban areas of the Pomorskie and Kujawsko-Pomorskie regions. An analytical-synthesizing method was applied in the first part of the research. Hence, it was possible to assess the available settlements as far as the issues connected with the understanding of the ethos were concerned. The main tool was an anonymous survey which the students completed on their own. However, the character of the issue tackled required the application of a secondary research method, i.e. an anthropological interview.

The study carried out among gymnasium and lyceum students proves the students know little about the very notion of the teacher ethos. That, however, does not change the fact that students realize teachers, in their work and private lives, need to follow certain values which are helpful in becoming a role-model and in the widely-understood development of people within the school environment.

According to the surveyed, the teacher ethos is mostly connected to teachers' moral stance. Although students themselves are not too demanding of their teachers, as far as their flawless moral attitude is concerned the interview showed the students find their teachers' moral stance worthy and influential upon their upbringing. Students consider educational competence, professional knowledge and the skill of passing the knowledge more desirable than the ethos.

